

Bachelorprojekt BTM2510 (DK2)

15 ECTS-point

Kursus: Bachelor i teologi med fordypning i misjonsvitenskap

Kandidat: Sebastian Amorsen Vestergaard

**Vejleder/faglærer: Peter Søes, Adjunkt/førsteamanuensis, cand.theol.,
Ph.D.**

Godkendt opgaveordlyd:

Rekonstruér C.S. Lewis' gudsbegreb, som han argumenterer for i The Problem of Pain (1940) kap. 1-3, Mere Christianity (1952) I. kap. 1-5; II. kap. 1-5; IV. kap. 1-6, Miracles (1947) kap. 1-5; 10-12; 14 og artiklen The Seeing Eye (1963). Tag stilling til, i hvor høj grad Lewis' gudsbegreb kan stå imod det, som defineres som 'teismekritik'.

Fjellhaug International University College

Vår 2023

Indhold

1 Indledning	410
2 Problemformulering	411
3 Materiale	411
4 Metode	412
5 Teoriafsnit: Gudsbegrebernes problematikker	412
5.1 <i>Klassisk græsk metafysik</i>	412
5.1.1 Platonisk metafysik	412
5.1.2 Aristotelisk metafysik	413
5.2 <i>‘Klassisk’ teisme</i>	413
5.3 <i>Metafysikkritikken</i>	414
5.4 <i>“Postteismen”</i>	414
5.5 <i>Sammenfatning: 3 problematikker for gudsbegeberne</i>	415
6 Rekonstruktion af Lewis’ gudsbegreb	417
6.1 <i>The Problem of Pain (1940)</i>	417
6.1.1 Kapitel 1:	417
6.1.2 Kapitel 2:	418
6.1.3 Kapitel 3:	419
6.2 <i>Mere Christianity (1952)</i>	419
6.2.1 1. Bog:	419
6.2.2 2. Bog:	420
6.2.3 4. Bog; Kap. 1-6:	422

6.3	<i>Miracles (1947) kap. 1-5; 10-12; 14</i>	424
6.3.1	Kap. 1-5:	424
6.3.2	Kap 10-12; 14:	425
6.4	<i>The Seeing Eye (1963)</i>	426
6.5	<i>Sammenfatning af Lewis' gudsbegreb</i>	428
7	Stillingtagen til Lewis' gudsbegreb i lyset af teismekritikken	430
7.1	<i>Brinkmanns teismekritik</i>	430
7.1.1	Brinkmanns indvending—"det gode"	430
7.1.2	Lewis' svar	430
7.2	<i>Grønkjærs teismekritik</i>	432
7.2.1	Grønkjærs postteisme	432
7.2.2	Lewis' svar	433
8	Afslutning	436
8.1	<i>Konklusion</i>	436
8.2	<i>Perspektivering</i>	437
9	Pensumliste	439
9.1	<i>Primærlitteratur</i>	439
9.2	<i>Sekundærlitteratur</i>	439

1 Indledning

Dette bachelorprojekt undersøger, hvordan C.S. Lewis, 1898-1963, gennemtænker og præsenterer sit gudsbegreb i værkerne *The Problem of Pain*, *Mere Christianity*, *Miracles* og artiklen *The Seeing Eye*¹. Projektets spørgsmål er, om gudsbegrebet, Lewis præsenterer, som indebærer metafysiske attributter som *omnipotens*, *transcendens*, “Supernature” m.fl., leder til et abstrakt og ultimativt utroligt eller utroværdigt gudsbegreb for moderne mennesker. Vigtigheden af denne problematik viser sig med diskussionen i Danmark ud fra eksempelvis Niels Grønkjærs bog *Den nye Gud*² og Svend Brinkmanns bog *Mit år med Gud*³. Grønkjær, som er “postteist”⁴, påstår, at teismen, troen på en overnaturlig Skabergud, er en fejlforståelse og et dødt gudsbegreb⁵. Postteismen har sin baggrund i metafysikkritikken efter Kant, hvor metafysik blev afvist og erklæret arkaisk pga. erkendelsens begrænsninger. Spørgsmålet er da, om det i nutiden er nødvendigt at afvise forståelsen af Gud som *skaber* og omdefinere 1. trosartikel i henholdsvis Apostolicum og Nikænum? Dermed er diskussioner af gudsbegreber vigtige. For teologien og kirken må være interesseret i at diskutere, hvordan gudsbegrebet ret og tidssvarende skal forstås og formidles ud fra det bibelske vidnesbyrd og kirkens bekendelsesgrundlag.

Lewis er formentlig den, der formidlede kristentroen til flest børn og voksne i 1900-tallet. Derfor findes megen litteratur om Lewis og hans teologi⁶. Men mig bekendt er der ikke lavet en systematisk analyse af hans gudsbegreb, som han præsenterer i sine populæreste, apologetiske værker. Jeg har derfor i lyset af metafysikkritikken og postmoderne teologi undersøgt Lewis’ gudsbegreb samt taget stilling til, om det kan stå imod det, jeg definerer som ‘teismekritik’⁷.

Inden jeg rekonstruerer Lewis’ gudsbegreb i afsnit 6⁸, vil jeg ud fra relevant teori bestemme, hvilke problematikker jeg læser hans gudsbegreb ud fra (5.5). Teorien består i 1) de metafysikker, som teismen undertiden har som grundlag (5.1); hvordan teismen typisk

¹ Lewis [1944] 2001; [1952] 2001; [1947] 2001; [1963] 1985 Se litteraturlisten for forkortelserne

² Grønkjær 2018

³ Brinkmann 2021

⁴ Begreb fra Mørch 2018

⁵ Johansen 2010

⁶ Eksempelvis Williams 2016; Clark 2007; Hughes 2012; Bjerring-Nielsen 2012

⁷ Det tætteste på en systematisk gennemgang af hans gudsbegreb er Williams 2016, 75ff Men Williams gør det emne-/temabaseret.

⁸ I denne opgave henvises til afsnit ved deres respektive afsnitsnumre, eksempelvis “(6.1.2)”

formidles (5.2); hvad metafysikkritikken fra Kant af bestod i (5.3); hvad “postteisme” er, og hvordan den gør op med teismen (5.4). Herefter rekonstrueres et samlet billede af Lewis’ gudsbegreb: Lewis’ gudsbegreb er essentielt en gennemtænkning af 1. trosartikel i Nikænum: Skaberværkets transcendent, omnipotente og *personlige* skaber (forstået som ophav) inkarnerer sig (“Descent”) for at drage det skabte med sig op (“Ascent”). Gud er skaber af både “det synlige” og “det usynlige” (“Nature” og “Supernature”). Derfor er han ikke indeholdt i eller bebor nogen dimension, hverken “Nature” eller “Supernature” (6.5). Herefter tager jeg stilling til, i hvor høj grad Lewis’ gudsbegreb kan stå imod teismekritikken ved at diskutere det ud fra 2 kendte, danske figuranter, som er bannerførere for postteisme i deres gudsbegreber: Brinkmann og Grønkjær (7). Slutteligt konkluderer jeg, at Lewis’ gudsbegreb er postteismen overlegen i flere henseende, skønt han tillægger Gud de metafysiske begreber. Jeg konkluderer ud fra diskussionen, at det er problematisk at tømme gudsbegrebet for en metafysisk gennemtænkning. Overfor Brinkmann konkluderer jeg, at gudsbegrebet kan stå imod teismekritikken ift. Platons Eutyfron dilemma (7.1). I Grønkjærs tilfælde konkluderer jeg, at Lewis’ gudsbegreb ikke rammes af Grønkjærs teismekritik. Ydermere konkluderer jeg ud fra diskussionen om Grønkjærs gudsbegreb, at han ender i en benægtelse af 1. trosartikel. Da Grønkjær gør skaberværkets historie og selvrealisering til Gud, bliver hans gudsbegreb til en slags panteisme (7.2.2, 8).

2 Problemformulering

Rekonstruér C.S. Lewis’ gudsbegreb, som han argumenterer for i *The Problem of Pain* (1940) kap.1-3, *Mere Christianity* (1952) I. kap.1-5; II. kap.1-5; IV. kap.1-6, *Miracles* (1947) kap.1-5; 10-12; 14 og artiklen *The Seeing Eye* (1963). Tag stilling til, i hvor høj grad Lewis’ gudsbegreb kan stå imod det, som defineres som ‘teismekritik’.

3 Materiale

Da jeg er interesseret i det gudsbegreb, Lewis præsenterede for den almene englænder, har jeg udvalgt kapitlerne nævnt i problemformuleringen. Gudsbegrebet tematiseres i de første 3 værker, der udkom i mange oplag og stadig gør. *TSE* er en mindre kendt artikel, men er vigtig for undersøgelsen af Lewis’ gudsbegreb. Han præsenterer sin måde at forstå Gud som skaber på, og hvad det indebærer.

4 Metode

Jeg har valgt at rekonstruere gudsbegrebet ved en kronologisk, problemorienteret læsning af værkerne⁹. Jeg bruger ordet rekonstruktion som en samlet præsentation af gudsbegrebet. Jeg bestemmer problematikkerne ud fra min teori (5.5). Fordelen ved denne metode er, at citaterne og begreberne undersøges i deres argumentationssammenhæng. Et problem ved denne metode er, at Lewis genbruger sine vigtigste temaer (Moralloven, transcendens m.fl.). Dette giver gentagelser, som kræver krydshenvisninger og forkortelser. Alternativt kunne jeg have valgt en tematisk metode, hvor gudsbegrebet rekonstrueredes efter temaerne fra værkerne. Men den tematiske metodes problem er kontekstuel: Fra hvilken sammenhæng tages citaterne og begreberne?

Jeg bruger rekonstruktionen til at tage stilling til, i hvor høj grad Lewis' gudsbegreb kan stå imod teismekritik. For at jeg kan tage stilling, etablerer jeg en diskussion ved at præsentere teismekritiske indvendinger fra Grønkjær og Brinkmann, hvorefter jeg tager stilling.

5 Teoriafsnit: Gudsbegrebernes problematikker

Formålet med mit teoriafsnit er at se, hvilke problematikker gudsbegreber står overfor. Derfor gennemgås temaerne: 1) Klassisk græsk metafysik. 2) Hvordan kristen teisme typisk præsenteres. 3) Hvad metafysikkritikken indebærer. 4) Hvad "postteismen" er, og hvordan den gør op med teismen.

5.1 Klassisk græsk metafysik

Traditionshistorisk har teismen 2 græske metafysikker: platonisk idealisme og aristotelisk ontologi¹⁰. Derfor kaldte Kant teismen for "onto-teologi"¹¹.

5.1.1 Platonisk metafysik

Platonisme indebærer en dualistisk ontologi, hvor den immanente "materieverden" er adskilt fra den mere virkelige, transcendent idéverden. Det højeres eksistens udledes via begreber ("ιδέα"). For begrebet i det immanente har en begrebslighed *over sig* med ophav ("μετεχει") i det transcendent. "Tingene her i denne verden er å opfatte som ufuldkomne avbildninger (ὁμοιώματα; εἰκόνες) eller skyggebilder (εἰδωλα) av ideene". Når den immanente

⁹ Se kronologi i MacSwain og Ward 2010, xix-xx

¹⁰ Valen-Sendstad 1992, 62.71

¹¹ Kant [1781] 2002, 425

ting erkendes intellektuelt, ihukommer (“ἀνάμνησις”) sjælen idéen i det transcendent. Den højeste idé er “ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ”. Når man taler om Gud i denne sammenhæng, er det en konkretisering af *det godes idé*. Man kan via begrebet ‘gud’ slutte sig til dennes eksistens qua begrebets ophav i en eksisterende, transcendent idé¹².

5.1.2 Aristotelisk metafysik

I aristotelisk ontologi hænger tænkning og virkeligheden uproblematisk sammen. For idéerne eksisterer “i og med” tingene¹³. Virkeligheden kan derfor udledes via sanserne og fornuften, og dermed noget guddommeligt¹⁴. Det guddommelige eksisterer uden form/‘stoflighed’ (“ὕλη”). Alting er bevirket af noget mere virkeligt, som er sat i bevægelse fra ‘mulighed’ til ‘virkelighed’. Den mest virkelige, første bevæger, som har sat kosmos i “bevægelse” (frembragt ditto), kaldes for ‘Gud’, som er uforanderlig, er u-stoflig og forbliver upersonlig. Denne hedder “den ubevægede bevæger”¹⁵.

5.2 ‘Klassisk’ teisme

‘Klassisk’ teisme har traditionshistorisk disse metafysikker som bagtæppe. Det er en tro på en almægtig, transcendent Skabergud, der *stadig* er involveret i skaberværket med sin opretholdende kraft¹⁶. Jeg tager afstand fra at reducere hele teologihistorien til dette gudsbegreb. Men Guds eksistens søges typisk at blive bevist via naturlig teologi ved idéen om Gud (ontologisk gudsbevis¹⁷) eller via en logisk-empirisk analyse af kosmos (kosmologisk gudsbevis). Problemet er, at Gud bliver en del af den dualistiske immanente-transcendente virkelighed. Typiske temaer er aseïtēt, transcendens, omnipotens; Gud som skaber og vedvarende opretholder; omnipræsens, omnisciens og omnibenevolens. Da gudsbegrebets temaer skal forsvares, bliver teismen tit logisk-orienteret med kim til at gå til filosofien for at tale om og begrunde Gud i stedet for bibelen¹⁸. Gud er ikke identisk med det immanente, men har en *villet/bevidst* relation til verden og kan til en vis grad erfares. Teisme er afgrænset ift.

¹² Valen-Sendstad 1992, 63-65

¹³ Ibid., 72

¹⁴ Ibid., 73-74

¹⁵ Ibid., 74-75

¹⁶ Evans/Manis 2009, 36-38

¹⁷ Ibid., 63

¹⁸ Ibid., 38-40

ateisme og panteisme, men er anderledes end deismen¹⁹. Da teismen udfoldes indenfor det “ontologiske paradigme”, eksisterer Gud som det højeste væsen²⁰.

5.3 Metafysikkritikken

Kant forårsagede en “kopernikansk revolusjon på erkendelsesteoriens område”. Derfor endte tanken om at kunne udlede sikker erkendelse om “das Ding an sich” ud fra “das Ding für mich”—og dermed endte gudsbeviserne:

[T]enkningens begreper [...] tilhører tenkningen selv (forstanden) og ikke kan sies å samsvare med [...] noen virkelighet utenfor den²¹.

Fornuften kan ikke trænge ind i det “metafysisk-hinsidige, eller erfare, erkjene eller uttale seg om det som går ut over erfaringsverdenen og fornuftens egen konstitusjon”. Fornuften opfatter noget, som det fremtræder for den (“Erscheinung”), men tillægger også opfattelsen noget, der kommer fra fornuften. Efter Kant bliver spørgsmålet så: ‘kan vi tale *sikkert* om Gud?’²² Analysen af fornuften medførte “repræsentationskrisen”, hvor Nietzsche drog konsekvensen, at der ingen metafysik findes, kun perspektiver: “Perspektivismen”. Der findes ingen universel sandhed, men kun “fortolkningsperspektiver, vi anlægger på verden”, som er kulturelt, historisk, politisk, socialt og religiøst betinget. De store fortællinger blev regnet for illusion—dermed opblomstrede postmodernismen²³.

5.4 “Postteismen”

“Posteismen” (“postmoderne teologi”/“postmetafysisk teologi”) er en forskelligartet bevægelse, der misbilliger teismen. Den indoptager metafysikkritikken og den klassiske ateistiske religionskritik²⁴ og laver syntesen, *postteisme*, ud af antiteserne, teismen og ateismen²⁵. Dette gudsbegreb beskæftiger sig ikke med metafysik, men med den immanente verden/*Erscheinung*²⁶. Gud/religion skal være en “livsmulighed” og være personlig kontra en

¹⁹ Valen-Sendstad 1992, 203-6

²⁰ S. Andersen, Grønkjær og Nørager 2007, 122

²¹ Valen-Sendstad 1992, 212

²² Ibid., 80-84

²³ Wolf 2001, 200-201

²⁴ Mørch 2018, 198

²⁵ Rasmussen 2013

²⁶ Mørch 2018, 197-211

teori, som skal forsvares²⁷. Gud eksisterer *ikke* i postteismen, han “*insisterer* som en mulighed”. For det gode beordres ikke, men insisteres på²⁸.

Postteismen accepterer den “ontologiske differens” (Heidegger), at være og det værende ikke er det samme. Gud bestemmes som “være”²⁹. Guds handlen i den bibelske historie viser, hvordan hans *person* reagerer i historien. Hans væsen er irrelevant³⁰. Denne teologi forsøger *ikke* at falde i “onto-teologiens fælde”³¹, som gør, at man skal vælge imellem den falske dikotomi, som Grønkjær kalder for: “Fundamentalisme” (teismen) eller “ateismen”³².

Ifølge Valen-Sendstad sammenbandede Anselm teologien med platonisk metafysik i det ontologiske gudsbevis, og dermed et gudsbegreb³³. Men det kritiseres for at være en teori og upersonligt. Gud bliver et objekt i den dualistiske virkelighed³⁴ (5.1.1). Postteismen er troen på en Gud, der ‘sker imellem mennesker’, og som kommer mennesket i møde³⁵. Den gør op med: 1) “Identitet”; som er en reduktion af virkeligheden til én enhed. 2) “Transcendens”; Det, at virkeligheden overføres/‘transcenderes’ til en over-virkelighed, som ydermere begrunder identiteten, afvises. 3) “[T]he ‘will to order’”; man afviser viljen til at ordne virkeligheden i binære system med kategorier, godt-ondt, højest-lavest, uvirkelig-mest virkelig m.fl.³⁶.

5.5 Sammenfatning: 3 problematikker for gudsbegreberne

En fare for “klassisk, filosofisk teisme”³⁷ er at gøre Gud til et eksisterende væsen, der kan sammenlignes med alt andet, fordi han placeres inden for “Nature-Supernature” (6.3). Det skaber 2 problematikker for gudstroen. Qua metafysikken indebærer teismen, at Gud skal *bevises* for at sikre teologien. Teologien kan miste sin eksistensberettigelse, enten ved a), hvis Kant udfordrer fornuftens rækkevidde. b) Hvis teologien behøver det kosmologiske gudsbevis³⁸, bliver Gud en del af kosmos’ årsagskæder. Ydermere ifølge Valen-Sendstad er Guds “selvåbenbaring” udelukket eller overflødiggjort, da fornuften bliver kilden til

²⁷ S. Andersen, Grønkjær og Nørager 2007, 112-113.127.129

²⁸ Brinkmann 2021, 63-65

²⁹ Mørch 2018, 198-99

³⁰ S. Andersen, Grønkjær og Nørager 2007, 115

³¹ Mørch 2018, 199

³² Grønkjær 2018, 27-28

³³ Valen-Sendstad 1992, 62

³⁴ Ibid., 65-67

³⁵ Grønkjær 2018, 118-19

³⁶ Rasmussen 2013, 42-43

³⁷ Mørch 2019, 281-86 “Klassisk, filosofisk teisme” indebærer “onto-teologi”, som Anselm kritiseres for; Prenter og Anselm 1982, 22

³⁸ Evans/Manis 2009, 67-68

virkeligheden³⁹. Og som Evans/Manis viser, er det et typisk problem for den naturlige teologis Gud, at han bliver til en teori, der skal forsvares intellektuelt⁴⁰, og dermed upersonlig⁴¹. Troen på Gud bliver ikke en “livsmulighed”, men uvedkommende⁴².

Derfor undersøger jeg Lewis’ gudsbegreb ud fra 3 problematikker: Kan Lewis’ gudsbegreb gå udover teismen, så 1) Lewis undgår at placere Gud som et eksisterende væsen indenfor den immanente-transcendente virkelighed til sammenligning med det skabte? 2) Kan Lewis undgå at gøre gudsbegrebet til blot en teori, som skal forsvares intellektuelt? 3) Hvordan bedriver Lewis teologi efter Kants indskrænkning af fornuftens rækkevidde?

³⁹ Valen-Sendstad 1992, 76-78

⁴⁰ Evans/Manis 2009, 40

⁴¹ Valen-Sendstad 1992, 67.75

⁴² S. Andersen, Grønkjær og Nørager 2007, 112

6 Rekonstruktion af Lewis' gudsbegreb

I dette afsnit rekonstruerer jeg Lewis' gudsbegreb ud fra værkerne, som de kronologisk udkom⁴³. Gudsbegrebet rekonstrueres ud fra de 3 problematikker, som jeg definerede ud fra teorien (5.5), for at se, i hvor høj grad Lewis' gudsbegreb kan stå imod 'teismekritikken' (7).

6.1 The Problem of Pain (1940)

Anliggendet i *PoP* er at løse de intellektuelle udfordringer, som meningsløs lidelse og bevidst ondskab skaber ift. gudstroen. Lewis bruger 4 temaer i kap. 1-3 ("The Numinous"/"Det hellige"⁴⁴, omnipotens, omnibenevolens og menneskets frie vilje) til at legitimere troen på en omnipotent og omnibenevolent Gud (*PoP*,1-62).

6.1.1 Kapitel 1:

Modsat aristotelisk epistemologi er det ifølge Lewis ikke effektivt at argumentere for en Skabergud ud fra skaberværket. I kapitel 3 tager Lewis tydeligst afstand til *den ubevægede bevæger*, som han kalder for "Pagan theism" (*PoP*,44-45). Eksistensen af en Gud betyder nødvendigvis ikke, at denne har skabt alting (se *M*,50; 6.3.1). Han fokuserer derimod på internt-erfaredede fænomener: *Moralloven*, et gennemgående tema i værkerne, ses i *MC* (6.2.1). Lewis var bekymret for moderne uddannelse og indflydelsen af ideen om, at værdier og æstetik kun er subjektive udtryk for følelser ("subjectivism"). Lewis argumenterede for, at træning i æstetik lægger grundlaget for moralsk dannelse, og at mennesket skal lære at *genkende* det objektivt værdifulde i tilværelsen. Lewis mener, at kristendommen giver faste systemer⁴⁵, og at Vesten var ved at forlade dens kristne arv/system⁴⁶.

Moralloven er et indicium på Guds 'indbrud'⁴⁷ i skaberværket. Det logiske trilemma ud fra universets onde og meningsløse beskaffenhed er: "Either there is no spirit behind the universe, or else a spirit indifferent to good and evil, or else an evil spirit" (*PoP*,1-3). Mennesket må have en *anden* kilde til erkendelsen af Guds omnipotens og omnibenevolens end mennesket eller skaberværket selv (*PoP*,3-5).

⁴³ Dunckel 2007, 54 *MC*, der udkom i 1952, stammer fra 4 "Broadcast talks" på BBC Radio fra 1941-1944.

⁴⁴ som bygger på Rudolf Ottos begreb fra 1917

⁴⁵ Kontra Niels Grønkjær's position (7.2.1).

⁴⁶ Clark 2007, 32-37 Se evt. *The Abolition of Man* for en indføring i Lewis' tanker om uddannelse, dannelse og Moralloven.

⁴⁷ Moralloven er et fænomen, som jeg hos Lewis kalder for Guds 'indbrud'.

Lewis fremlægger menneskehedens religionshistorie i 4 trin for at påvise, at mennesket har en anden erkendelse til at mene, at Gud er omnipotent og omnibenevolent. Han konkluderer, at *Det hellige* (“the Numinous”) er et direkte ‘indbrud’ udefra skaberværket (“a direct experience of the really supernatural”). Gud ‘bryder ind’ i den immanente verden for at åbenbare sig. Da han åbenbarer sig som omnipotent og omnibenevolent, skaber kristendommen lidelsens problem. For lidelse havde ikke været et teologisk problem, hvis ikke Gud havde åbenbaret sig sådan (*PoP*,5-10). Lewis’ tema om ‘indbrud’ er gennemgående (“invasion”, *M*,173; “pressing on us”, *MC*,20; “getting at us” *MC*,28). Men det, at Gud ‘bryder ind’, betyder ikke, at han bebor den transcendent dimension. Jeg vurderer, at Lewis placerer Gud udenfor både “Nature” og “Supernature”, for han er skaber og dermed ikke indeholdt i det, som Nikænum kalder for “det synlige” og “det usynlige” (6.3 og 6.4) Hans eksistens kan ikke sammenlignes, for han er “supernatural”.

Hvert menneske fordømmes af den interne Morallov. Men denne kommer ikke fra mennesket selv, men fra Gud (*PoP*,10-11). Religionshistorien kulminerer ifølge Lewis med Jesu inkarnation og virke, hvor Gud viser sig som omnipotent og omnibenevolent. Kristendommen er en sandhed, der ‘bryder ind’ og ‘presser’ mennesket (“hitting us in the face”). Skønt Gud er transcendent, er han alligevel præsenteret via fænomener som *det hellige* og Moralloven. Dermed viser Lewis, at Gud eksisterer, fordi mennesket ikke selv kan have fundet på idéen om en omnipotent og omnibenevolent Gud ud fra universets eller menneskets beskaffenhed (*PoP*,13-15). Dermed indebærer Lewis’ gudsbegreb en metafysik, som er opdelt i *nature-supernature* (6.3).

6.1.2 Kapitel 2:

Dette kapitels anliggende er at forklare, at lidelsens problem vil forblive uløseligt, hvis Guds omnipotens og menneskets frie vilje ikke forstås ret. Diskussionen om Guds almagt og menneskets frie vilje er et vigtigt tema for Lewis (6.2.2, *PoP*,16)

Eftersom Gud ønskede mennesker med frie viljer, indebar det potentiale til, at de kunne vælge Gud fra. Ifølge Lewis’ gudsbegreb indebærer den frie vilje muligheden for ondskab eller fravalg af Gud. Omnipotens betyder ikke, at Gud er en deterministisk diktator, der bestemmer hvert atoms bevægelse eller menneskets vilje. Omnipotens betyder, at Gud har skabt universet og kan intervenere via “miracles” (6.3.1). Og da Gud er skaber og dermed transcendent, tager det, at mennesket har fri vilje, ikke noget fra Guds omnipotens. For der er behov for en fælles “world”, hvori der findes naturlove, ellers kan de frie væsener ikke mødes, have deres liv eller

enten undertrykke hinandens frie viljer. Men qua Guds ‘skaber-hed’⁴⁸, bebor han ingen dimension, hvori han og skabningen kan komme i direkte konflikt som et andet væsen i skaberværket (PoP,40-45). Derfor er den frie vilje og omnipotens *ikke* et slags ‘nulsumsspil’. Herom bruges en skak-analogi, hvis konklusion er, at lidelse og villet ondskab er et ‘nødvendigt onde’ (PoP,16-25).

Derfor demonstreres Guds omnipotens i, at han kan skabe væsener, der har magt og virkelig fri vilje. Qua sin omnipræsens er han nærmere enhver skabning, end skabningerne nogensinde kunne komme hinanden. Men Gud er også absolut adskilt fra skaberværket qua sin ‘skaber-hed’ (PoP,28-33). Lewis forholder sig gennemgående til det, jeg kalder for ‘den ontologiske forskel på skaber-skabning-forholdet’ (herfra ‘skaber-skabning-forholdet’) gennem forskellige analogier (PoP,27-33).

6.1.3 Kapitel 3:

Kapitlets anliggende er at fremstille, at den omnibenevolente Gud ikke kan forsones med et “unlovely object”/“sin”. Der er behov for en forandring i mennesket. Lidelse i verdenen er efter syndefaldet i Guds tjeneste, hvorved mennesket forvandles (“Divine work of art”). Lidelse er dermed et ‘nødvendigt onde’ for at opnå den ‘karakterdannelse’, som Gud ønsker, fordi han elsker sine skabninger (“The intolerable compliment”). Lewis’ gudsbegreb er dermed ikke en upersonlig idé. Gud er personlig og *bevæget* qua sin kærlighed for skaberværket. Han bevæges til at intervenere på forskellige måder. Han vil godhed frem for andet, for han er kærlighed (PoP,41-45).

6.2 Mere Christianity (1952)

6.2.1 1. Bog:

1. bogs anliggende er at fremstille “the facts”, så at mennesker kommer til tro på evangeliet (MC,31-32). Hovedargumentet består i, at Moralloven ikke kan logisk udledes af universets beskaffenhed. Men mennesket *ved* intuitivt om godt og ondt. Derfor nødvendiggør Moralloven et gudsbegreb. Hermed argumenterer Lewis for kristendommens løsning på syndens og Guds vredes problem, som mennesket opdager ved den naturlige teologis eftertanke (“on our own steam”): Gud er menneskehedens eneste frelser fra den situation, som det selv har bragt sig i. Men mennesket har gjort sig til fjender med Gud (MC,31), han er derfor både fjende

⁴⁸ Jeg kalder det, at Gud er skaber, for ‘skaber-hed’.

og frelser. Moralloven nødvendiggør et gudsbegreb, fordi Lewis ser det som et 'indbrud' og dermed indicium på universets transcendent ophav ("The Law of Human Nature", [6.1](#)). Men til forskel for *PoP* bruges Moralloven i *MC* til at argumentere for den transcendent Guds eksistens (*MC*,17.29).

Som set i *PoP* er det kosmologiske gudsbevis ikke effektivt ([6.1.1](#)), da argumentet kun indikerer en upersonlig kunstner ([5.1.2](#)). Derfor bruger Lewis igen Moralloven. For ud fra naturlig teologi kan man sige om denne "somebody": 1) Skaberværket indikerer, at Gud er en kreativ, stor kunstner, men også nådesløs ("merciless") og ikke 'en menneskers ven', idet skaberværket er farligt. 2) Den universelle Morallov kan med rette tolkes som menneskets "inside information" om Gud. For man lærer mere om Gud "by listening to his conversation than by looking at a house [skaberværket] he has built" (*MC*,28-29). Qua sin transcendens kan Gud hverken bevises eller modbevises ("beyond the material universe"). Dette ses, efter en diskussion om en materialistisk og religiøs forklaringsmodel på universet, hvor Lewis konkluderer, at det er nødvendigt, at Gud åbenbarer sig. For mennesket kan kun kende ham qua hans transcendens, hvis han åbenbarer sig. Det er dog en god helhedstolkning at opfatte universet som værende skabt pga. dets skønhed og storhed og at opfatte Moralloven som skaberens 'indbrud' (*MC*,21-26). Dette viser, at Lewis forsøger at løse 3. problematik, jeg definerede ud fra metafysikkritikken efter Kant: Hans måde at bedrive teologi på er ved, at Gud først åbenbarer sig, eller bryder ind, før mennesket kan tale om Gud.

Derfor definerer jeg Lewis' gudsbegreb som teistisk, dog ikke som "klassisk, filosofisk teistisk" ([5.2](#)). For eftersom Lewis placerer Gud uden for skaberværket qua Guds 'skaber-hed', går hans gudsbegreb *udover*, hvordan klassisk teisme undertiden er formuleret. Lewis' gudsbegreb løser også 1. problematik, som jeg definerede ud fra teismen og postteismen—at gudsbegreber undertiden er blevet til teorier og uvedkommende, fordi de intellektuelt skal forsvares ([5.5](#)). Lewis' gudsbegreb er hverken deistisk eller upersonligt, skønt Gud er absolut og transcendent. For Gud er personligt omnipræsent, idet han er "pressing on us" via Moralloven ([6.1.2](#)). Gud er personlig, da han er "intensely interested in right conduct" (*MC*,20).

6.2.2 2. Bog:

I 2. bog fremstiller Lewis det, han mener, er kristendommens simple budskab: bekendelsen til Gud som skaber og invitationen til mennesket om at blive en del af Guds hold. Her modstiller Lewis det kristne gudsbegreb med panteismen og kort med dualismen: Modsat

panteismen er den kristne Gud distinkt omnibenevolent og retfærdig. Modsat panteismen er Gud hverken universet, indeholdt i det eller afhængig af det. Kunstneren skaber et kunstværk, og dermed er han forskellig fra det. Gud er derfor både omnipotent, transcendent og absolut (MC,35-37; sml. [6.4](#)). Der er derfor ikke meget at sige til 1. problematik fra teoriafsnittet. Men det er kendt: Qua sin 'skaber-hed' er Gud ikke et objekt eller væsen i skaberværket til sammenligning med det skabte.

Gud ønsker retfærdighed og godhed. Hans Morallov formidles ethvert menneske i samvittigheden (MC,42-43). Lewis konkluderer, at kristendommens historie er et komplekst, men et bedre svar på virkelighedens beskaffenhed end ateismens simple svar på lidelsens problem. For den komplekse virkelighed kræver komplekse svar. Her konkluderer Lewis, at idéen om, at universet er gået galt, men burde være godt, er Guds 'indbrud' i mennesket. For mennesket burde ikke *kunne* kende, at universet indeholder ondskab, hvis mennesket, som naturalismen hævder ([6.3](#)), blot er en tilfældigt forårsaget del af årsagskæderne. En analogi på dette er, at en fisk ikke ved, at den er våd—men mennesket ved, at det er i et ondt univers (MC,35-39). Lewis definerer kristendom som Guds "statement to us of certain quite unalterable facts about His own nature" (MC,41).

Igen uddyber Lewis forholdet mellem omnipotens og fri vilje ([6.1.2](#)) ved en analogi om en mor eller en forening, som kræver noget bestemt, men tillader, at børnene/medlemmerne gør det frivilligt. Det at gøre det gode frivilligt ville være udelukket, hvis Gud ikke gav fri vilje til det (MC,47-50). Lewis forholder sig til *Deus absconditus* ved spørgsmålet om, hvorfor Gud ikke viser sig tydeligt i skaberværket ("landing in force"), så folk kan tro ham. Til dette bruger han en teater-forfatter-analogi, hvor han konkluderer, at skuespillet slutter, når forfatteren går ind på scenen. Derfor må mennesket afvente parusien, for Gud vil have flere med i 'modstandsbevægelsen' imod verdens fyrste, før han kommer igen (MC,64-65). Dette hænger sammen med, at han ser kristendommen som historien om, hvordan djævelen lokkede mennesket til mytteri mod universets skaber. Løsningen er, at kongen vendte tilbage "in disguise" til "the enemy occupied territory" (MC,45-46). Dette forholder sig til 2. problematik fra teoriafsnittet ([5.5](#)). Lewis fortæller, at gudsbegrebet er *mere* end teori, der skal forsvares. Kristendommen indebærer en livsmulighed om at tage del i Guds gode mission for verden, i 'modstandsbevægelsen'. Lewis mener, at forsoningsteoriene er underordnede, da det vigtigste er at tro sagen: At Jesu død og opstandelse virkede mysteriefuldt, at mennesket fik "a fresh start" med Gud. Forsoningsteoriene er vigtige, men skal forstås som en hjælp til troen (MC,54).

Dette viser, at Lewis havde det pastoralteologiske i fokus, når han formidlede kristendom. At få del i dette åndelige liv ("Zoe", [6.2.3](#)) indebærer *teosis* forstået som participation. Mennesket delagtiggøres i Guds liv ved deltagelse i sakramenterne, troen og efterfølgelsen/"pretending" (MC,187-189)⁴⁹. Det materielle i skaberværket *ikke* er dårligere end den åndelige virkelighed, fordi det er skabt godt. Dette viser Lewis' forhold til platonismen, hvor han afviste det materielles dårligere status ift. det åndelige ("idéverdenen", [5.1.1](#)). For sakramenterne, som formidler Gud, indebærer fysiske elementer (MC,61-64). Men ifølge Tiffany havde Lewis sin egen "peculiar Platonism". Han mente, at den materielle verden ("Bios", [6.2.3](#)) var en for Gud vigtig "reflection" af den transcendent, mere virkelige verden⁵⁰. Som en "Spirit" siger til et "Ghost" i *The Great Divorce*: "When you painted on earth [...] it was because you caught glimpses of Heaven in the earthly landscape. [...] it enabled others to see the glimpses too"⁵¹.

6.2.3 4. Bog: Kap. 1-6:

I 4. bog kap. 1-3 uddyber Lewis Guds natur, Guds væsen ("Zoe"), Guds personlighed ("The Three-Personal God"), og hvordan Gud både er *i* og *udenfor* tid, som relaterer sig til spørgsmålet om Guds forudviden og menneskets fri vilje. I kap. 4-6 udlægges, hvordan troen gives. Lewis viser her sin bekendelsestro til Nikænum og sin høje kristologi⁵².

Fordi Lewis' gudsbegreb indebærer, at Gud er noget distinkt og konkret i modsætning til noget ubestemt og universelt, mener han, at menneske kan nærme sig sande og forkerte forestillinger om Gud. Han bestemmer derfor teologien og "doctrines" som "maps" over et landskab, som repræsenterer Guds natur (MC,153-155). Lewis uddyber 'skaber-skabning-forholdet' ([6.1.2](#)) ved begreberne "Zoe"/"Spiritual life", som er Guds væsen, og "Bios"/"Biological life", som er det skabte. Gud Fader føder ("begets") Sønnen fra evighed af, derfor er Sønnen af samme væsen som Faderen (Nikænum). Når Gud skaber ("makes"), er det skabte forskelligt fra Gud. *Bios* ligner/"resembles" skaberen, og kristendommens budskab er, at mennesket, som er statuer/"Toy Soldiers" af Gud (MC,178, *imago Dei*), kan få del i Guds *Zoe* og komme *virkelig* til live (MC,156-159). Lewis' intention er ikke at tænke mindreværdigt om *Bios*, men er blot en udfoldelse af 'skaber-skabning-forholdet', hvor *Bios* er skabt godt til

⁴⁹ Hughes 2012, 159-60

⁵⁰ Tiffany 2014, 357-58

⁵¹ Lewis [1946] 2001, 83

⁵² Hughes 2012, 160

at blive regeret af *Zoe*. Det immanente er ikke dårligere end den åndelige, men disse er sammenflettet⁵³.

Skønt man kan vide *om* Gud, er formålet med mennesket at blive “caught up” i Guds *Zoe* (“drawn into that three-personal life”) i *perichoresen*. Sådan er Lewis’ gudsbegreb en “livsmulighed” for mennesket (5.4). Qua Treenigheden er Gud “beyond personality”, hvilket betyder, at mennesket bliver draget ind i Guds dans uden at miste sin egen personlighed. Mennesket beder til Gud Fader. Gud Helligånd er Faderens og Sønnens fællesskab indeni mennesket, der opfordrer til bøn. Gud Søn er broen, ad hvilken mennesket skubbes ind i Guds liv (MC,162-163). Qua treenigheden lærer mennesket også Gud at kende igennem det kristne fællesskab (MC,165). Lewis opsummerer Guds treenighed som *perichoresen*:

God is not a static thing—not even a person—but a dynamic, pulsating activity, a life, almost a kind of drama [...] a kind of dance (MC,175).

I relation til 1. problematik fra teoriafsnittet—om at undgå at placere Gud som et væsen til sammenligning indenfor skaberværket (5.5)—præsenterer Lewis sin løsning på guddommelig forudviden og den frie vilje⁵⁴ for at hjælpe kristne i bøn. Lewis er ifølge med MacDonald og dermed en modificeret version af Boëthius’ position. Omnisciens er kompatibel med fri vilje qua Guds transcendens. Gud transcenderer tid, fordi han skabte tiden (“beyond time”). Lewis præsenterer Gud *The Great Divorce* som udenfor tid, men alligevel præsenterisk i hvert øjeblik⁵⁵. Mentoren/MacDonald siger til fortælleren/Lewis:

Time does not work that way when once ye have left the Earth. All moments that have been or shall be *were*, or *are*, present in the moment of His descending.⁵⁶

Han transcenderer skaberværkets “framework”, som er tiden. Forskelligt for Gud oplever mennesker tiden som lineær ift. fortiden, nutiden og fremtiden. Men Gud er transcendent og oplever *ikke* tiden som en henskridende streg på et papir. I en analogi, som efter mit skøn ligner ‘ortodoks panenteisme’, er alt det skabte i Gud: Gud er som “the whole page on which the line [of time] is drawn”. Gud er “the rock bottom, irreducible Fact on which all other facts depend” (MC,184). Gud ser derfor alle øjeblikke i fortiden, nutiden og fremtiden som *nu*. Derfor betinger Guds omnisciens ikke menneskets vilje ifølge Lewis (MC,166-171). Dette relaterer sig også til 2. problematik fra teoriafsnittet. Lewis’ gudsbegreb er gennemtænkt og komplekst, men følger

⁵³ Clark 2007, 107-15

⁵⁴ Evans/Manis 2009, 42-47

⁵⁵ Cox 1999, 3.6-7.10

⁵⁶ Lewis [1946] 2001, 139-41 Min fremhævnning.

konsekvent hans forståelse af Gud som skaber. Skønt gudsbegrebet er teoretisk, er det ikke udelukkende en teori, som intellektuelt skal forsvares. Men al den gennemtænkning af gudsbegrebet er til for det pastoralteologiske, for menneskets tro.

6.3 *Miracles* (1947) kap. 1-5; 10-12; 14

Miracles er Lewis' mest dybdegående udfoldelse af hans metafysik. Derfor er metafysikken fokus for denne del, da hans den fungerer som rammen for skaberværket, og hvorfor Gud står udenfor skaberværket.

6.3.1 Kap. 1-5:

Lewis argumenterer selvsagt i *Miracles* for, at mirakler kan ske. De defineres som “an interference with Nature by supernatural power” (M,5). Hvis mirakler udelukkes på forhånd, indebærer det altid en cirkelslutning (“begging the question”), når et mirakel undersøges (M,3-4). Bogens formål er at demontere “naturalism”, som han definerer som: 1) Universet/“Nature” er alt, der eksisterer; 2) alt det eksisterende kan forklares ud fra “the interlocked system”/“Nature” (M,5-6). Lewis nuancerer ikke naturalismen, men der findes både “strict naturalism” og “broad naturalism”, hvorimod Lewis' argument bedst virker imod den første⁵⁷. Derfor mener Lewis, at naturalisme er logisk selvmodsigende, idet der er fænomener, som “Reason”, der ikke kan forklares ud fra “Nature” (også Moralloven, M,59-60), som går imod 2. præmis for naturalismen⁵⁸. Ifølge naturalismen må “reason” være forårsaget/“caused” af “the whole interlocked system”. “Reason” er muligheden for rationel tænkning og logisk slutning⁵⁹. Problemet med naturalismen er, at dens eget standpunkt er tilfældigt forårsaget af “Nature’s” system. Derfor undergraver den sit eget standpunkt som hverken gyldigt eller fornuftigt, da fornuften ikke er fri (“on its own accord”). Naturalismen indebærer determinisme (“bound to take that course”; M,18), hvorfor mennesket ses som en maskine, der får indsat nogle decimaler i sig og derved gør noget tilfældigt⁶⁰. Da Gud er ophavet til fornuften og den frie vilje, kan mennesket stole på, at disse fænomener ikke er forårsaget af “Nature”, og at fornuften er en selvstændig begivenhed, som har hold i virkeligheden og kan være fornuftig. Vores “reason” afhænger ikke bare af den absolutte “Reason” (M,38), men hver fornuft—hvert menneske—er et “offshoot”, eller en indtrængning (“incursion”) af Gud, som er “[the] eternal, self-existent,

⁵⁷ Taliaferro 2010, 105

⁵⁸ I MC er fokuset Moralloven (6.2.1) og sporadisk “desire” (hans kendte “argument from desire”; MC,136-137)

⁵⁹ Reppert 2007, 153-57

⁶⁰ Taliaferro 2010, 106-7

rational Being” (M,43). Lewis benytter sig igen af de internt-erfarede fænomener som Guds ‘indbrud’ i skaberværket (M,18). Han udlægger i denne forbindelse sin metafysik, som indebærer “Nature” og “Supernature”. Da kun Gud er aseïtētisk (“the basic Fact”), er skaberværket *ikke* selvberoende. For ufornuftige, ikkelevende processer kan ikke frembringe/forårsage fornuftige og levende processer (M,41-43).

Igen ses det ift. teoriafsnittets 1. problematik, at Lewis’ gudsbegreb går udover det, som er klassisk teismes fare: Gud skabte skaberværkets “framework”, dvs. tid, rum og masse (M,12; [6.2.3](#); [6.4](#)). Han skabte “Nature” og “Supernature” (sml. Nikænum). Derfor nægter Lewis en slags dualisme, hvori Gud og *Nature* koeksisterer, det ville indebære en fælles verden (“medium”), hvori Gud og *Nature* boede. Guds eksistens er qua sin ‘skaber-hed’ “Supernatural” og ikke til sammenligning med det skabte. Fordi Lewis ikke ‘placerer’ Gud et sted, er han uklar, om Gud *er* “Supernature”, og derfor om alt—dette indebærer både den “Nature” og “Supernature”, den immanente og transcendent dimension—er indeholdt i Guds væsen. Derfor overvejer jeg at kalde Lewis’ gudsbegreb for en ‘ortodoks panenteisme’. Ortodoks qua sine bestræbelser på at følge skaber-tankens. I alle tilfælde mener Lewis, at man ikke kan placere Gud nogle steder. Derfor kan jeg definere hans gudsbegreb som ‘Super-Supernatural’. For Gud er den grundlæggende kendsgerning, ikke som en “featureless generality”. Han er transcendent for det transcendent. Gud er umulig at indfange præcist i sproget, men ikke fordi Gud er noget diffust eller en universel substans. Han er derimod noget så bestemt, at Gud ikke kan rummes i sproget (M,145-146). For han er skaberen og opretholderen (M,49).

6.3.2 *Kap 10-12; 14:*

Ifølge Lewis kan mennesket udelukkende forstå Guds “supernatural” væsen via sprog og analogi (“images”/“analogies”/“metaphors”). Sprog og analogi har hold i “Nature”. Men kristendommen indebærer *ikke* en tro på “a local ‘heaven’, a flat earth, and a God who can have children” (M,108-110). Mennesket har brug for at tale om Gud via sådanne billeder. Men dogmernes (“doctrine”) absurde analogier betyder *ikke*, at dogmerne er absurde og dermed usande (M,118). For de taler altid om “spiritual reality” (M,124). Ifølge Lewis handler dogmerne altid om 2 ting:

[1.] the supernatural, unconditioned reality, and [2.] those events on the historical level which its irruption into the natural universe is held to have produced (M,126).

Dette relaterer sig til 3. problematik ([5.5](#)) for gudsbegreber efter Kant. For Lewis mener med ovenstående citat, at mennesket ikke begyndte at udtale sig om det transcendent, om “an

sich”, før “the supernatural, unconditioned reality” brød ind i det materielle univers’ historie. For dogmer er begrundet på det transcendentets ‘indbrud’, som er de større mirakler i skaberværket. Og miraklerne—disse mere konkrete, større ‘indbrud’ til sammenligning med de internt-erfaredede fænomener—er de “chapters”, som verdenshistorien handler om (M,151.156-158). Og det transcendentets største ‘indbrud’ er inkarnationen (“The Grand Miracle”), hvorved Gud viser sin omnipotens i at inkarnere sig i tid, rum (M,173-174, sml. [6.4](#)). Dette relaterer sig til 2. problematik for gudsbegreber ([5.5](#)). For Lewis ser et mønster (“pattern”) om nedstigning og opstigning, død og genfødsel i folks myter og naturen. Disse mønstre/myter er der, fordi *Den større myte* er Guds historie med skaberværket, nemlig at Gud vil stige ned for at bringe mennesket op i sig (“Decent”/“Ascent”, “death”/“rebirth”, sml. [6.2.3](#)). Men disse mønstre/myter forstås først ordentligt efter inkarnationen. Gud havde tænkt sig at frelse, før han skabte (M,181.183-184).

Panteismen gør Gud til en ukonkret, udefinerbar substans af “universal being” (væren). Og dermed har panteismen et forklaringsproblem overfor skaberværket. For intet upersonligt eller ukonkret kan frembringe det konkrete universet, hvori personer findes. Gud må derfor være både konkret og personlig. Han er ikke “the whole show”. Og når Gud er noget bestemt (“determinate character”), en “living God”, kan mirakler ikke udelukkes i kontrast til deismen. At Gud er “spiritual”, betyder ikke, at Gud *ikke* er “anthropomorphic”. For da Gud er ophavet til de antropologiske attributter, må han indebære disse på en større måde (M,129-131.134-135). Gud er en “particular Thing”, ikke bare ‘væren’, men “*The Absolute Being*” (M,139-140).

6.4 *The Seeing Eye* (1963)

Lewis giver i *TSE*⁶¹ en apologetisk analogi for at forstå Guds eksistens overfor religionskritikken af troen på Gud. Den historiske anledning var, at diskussionen om Guds eksistens opstod, efter det første menneske, Yuri Gagarin, var i rummet. Derfor bad det amerikanske magasin *Show* Lewis at give hans perspektiv. Han skrev artiklen i februar 1963 få måneder før sin død, hvori han også reflekterede over, hvordan han kom til tro⁶². Som sagt kan Gud ikke lokaliseres i tid, rum eller masse ([6.3.1](#)).

Analogien i *TSE* relaterer sig til teoriafsnittets 1. og 3. problematik, som omhandler henholdsvis at placere Gud indenfor skaberværket og at bedrive teologi efter Kant. Lewis’

⁶¹ Lewis [1963] 1985

⁶² Bramlett 2007, 118.125 Slutnote 47

anliggende er at uddybe ‘skaber-skabning-forholdet’. Gud findes ikke som et objekt i skaberværket, fordi han har det forhold til skaberværket, som Shakespeare har til *Hamlet*: “he is never present in the same way as Falstaff or Lady Macbeth. Nor is he diffused through the play like a gas” (TSE,168, [6.2.2](#)). Det, at man ikke tror på Gud, fordi man ikke kan ‘se’ ham, er, fordi man ikke forstår ‘skaber-skabning-forholdet’. Lewis siger, at det ville være tåbeligt at tage i teatret og forvente at se forfatteren i skuespillet som et objekt eller en karakter. Men alligevel *kan* mennesker ‘finde’ og tro Gud—måske fandt russerne “God in space without knowing it, because they lacked the requisite apparatus for detecting Him” (TSE,167). Derfor siger Lewis: “Much depends on the seeing eye” (TSE,171). At ‘opfatte’/‘finde’ Gud forbinder Lewis med overholdelse af samvittigheden, stilhed og grundig eftertanke, hvilket er i overensstemmelse med hans udlægning af både Moralloven og fornuften (TSE,169; [6.2.1](#); [6.3.1](#)). Mennesket behøver “the requisite apparatus” for at kunne genkende, at Gud øver indflydelse på en. Det er en anden slags “finding”, ikke som et objekt (TSE,168). Men Lewis lægger ikke hele byrden om at finde Gud over på mennesket. For det kræver en ‘omskoling’ af Gud selv: “det har kød og blod ikke åbenbaret dig”, som Lewis citerer (Matt 16,17). “What is required is a certain faculty of recognition. If you do not at all know God, of course you will not recognize Him” (TSE,172).

Lewis reviderer Shakespeare-*Hamlet*-analogien ved at forholde sig til Dantes *La Divina Commedia*: Analogien bryder sammen. Han kan ikke forestille sig et skuespil, hvori forfatteren indtræder som en karakter i rum og tid, uden at det gør vold på karakterernes frihed. For forfatteren uden for værket, der skriver sig ind, determinerer, hvad karaktererne skal sige. Men dette er præcis det, der skete i inkarnationen dog uden at krænke viljens frihed. Som set tidligere i skak-analogien fra *PoP* ([6.1.2](#)) mener Lewis ikke, at mennesket har et sådant determineret forhold til Gud—også på trods af inkarnationen. Gud har en sådan omnipotens, at han kan give reel fri vilje og magt til sine skabninger samt en verden, hvori de kan fungere. Den transcendent Gud og den inkarnerede Gud er “in a sense one, but in another sense two” (her henviser Lewis til to-naturlæren, TSE,172).

Guds omnipræsens kommer også til udtryk ved, at menneskets ‘person-hed’ har sit ophav i Guds større og dybere ‘person-hed’ ([6.2.3](#)). Lewis beskriver menneskets ‘person-hed’ som et “mystery”. For Gud taler dybt inde i personen (TSE,169-170).

6.5 Sammenfatning af Lewis' gudsbegreb

Da jeg har rekonstrueret Lewis' gudsbegreb overfor de 3 problematikker fra teorien ([5.5](#)), vil jeg nu sammenfatte det.

1. problematik er ikke et problem for Lewis' gudsbegreb, da det essentielt indebærer en gennemtænkning 1. trosartikel i Nikænum. Gud placeres ikke indenfor skaberværket til sammenligning med det skabte, da han er skaber af både *Nature* og *Supernature* ("det synlige" og "det usynlige"). Da Gud er transcendent, kan hans eksistens ikke bevises. Derfor overvejer jeg, om man kan kalde Lewis' gudsbegreb for 'Super-Supernatural', eftersom Gud også transcenderer *Supernature* ([6.3.1](#)). I alle 4 værker kan Guds eksistens qua hans 'skaber-hed' ikke sammenlignes med skabningernes eksistens. Dette er, som jeg har kaldt det, Lewis' forståelse af 'skaber-skabning-forholdet'. Derfor overvejer jeg, om Lewis' gudsbegreb rummer en slags 'ortodoks panenteisme', hvor Gud er skaberværkets skaber forstået som ophav.

Ift. 2. problematik indebærer Lewis' gudsbegreb en bestemt metafysik og metafysiske temaer, som undertiden kritiseres og afvises efter Kant. Skønt Lewis' gudsbegreb er gennemtænkt med en metafysik, ender det ikke med kun at være en teori, som intellektuelt skal forsvares. Den intellektuelle del er nødvendig for at tænke klart om Gud—via teologien og "maps"/dogmer som over et landskab—af 2 grunde: 1) for ikke at 'fare vild', men at blive frelst; og 2) fordi sand og god gennemtænkning af gudsbegrebet hjælper praktiske teologisk. Man skal tro Den treenige Gud. Kristenlivets *telos* er at få del i Guds liv ("Zoe"), som gives ved troen, efterfølgelse, i det kristne fællesskab og via sakramenterne ([6.2.3](#)). Gudsbegrebets højdepunkt er "The Grand Miracle", hvor den transcendente, ubegribelige virkelighed steg ned og åbenbarede sig. Gud *bevæges* ikke, derimod *bevæger han sig selv*, fordi han ønsker at frelse mennesket. Det betyder ikke, at Gud forandres. Gud er "beyond" personlighed. Her introducerede jeg begrebet 'person-hed' for at tale præcist: Det, at Gud er mere 'person-hed', betyder, at Gud kan være ophav til menneskets 'person-hed' ([6.2.3](#); [6.4](#)).

Ift. 3. problematik (at bedrive teologi efter Kant) medgiver Lewis, at Guds eksistens ikke kan bevises. For qua Guds 'skaber-hed' kan mennesket kun kende Gud, hvis han begår 'indbrud' *ind i* skaberværket 'udefra'. Disse 'indbrud' begår Gud vedvarende ved at møde mennesket igennem internt-erfaredede fænomener. I *PoP* ([6.1](#)) og *MC* ([6.2](#)) fokuserer han på Moralloven og *Det hellige*. I *M* ([6.3](#)) er fænomenet "Reason": det, at menneskets fornuft ikke er tilfældigt forårsaget af "Nature", men har sit ophav i Guds fornuft. Fornuften kan derfor være fornuftig og i overensstemmelse med virkeligheden. Men det afgørende 'indbrud', som viser

Guds “an Sich”, er inkarnationen ([6.3.2](#)). Lewis accepterer ikke præmisserne for, at vi ikke kan kende den transcendent Gud. Skønt han ikke kan bevises med logisk nødvendighed, har Gud gjort sig kendt.

7 Stillingtagen til Lewis' gudsbegreb i lyset af teismekritikken

Her tager jeg stilling til, i hvor høj grad Lewis' gudsbegreb kan modstå en teismekritik, som indebærer nogle indvendinger fra 2 moderne, danske figuranter: Brinkmann og Grønkjær. For at etablere en diskussion præsenteres udvalgte grunde fra deres respektive værker om, hvorfor de afviser teismen (deres 'teismekritik'). På baggrund af Lewis' gudsbegreb tager jeg stilling til, i hvor høj grad Lewis' gudsbegreb kan stå imod denne teismekritik.

7.1 Brinkmanns teismekritik

7.1.1 Brinkmanns indvending—"det gode"

Brinkmann afviser teismen, "en supermand Gud"⁶³, fordi "det ubetingede gode" (begreb fra Iris Murdoch) dermed betinges af det guddommelige. Gud afgør, hvad det gode er. Ifølge Brinkmann "er Gud" derimod "vores bedste begreb for *det ubetingede*", som ikke eksisterer, men "insisterer"⁶⁴. Ifølge Brinkmann er teismens konsekvens, at *det ubetingede* bliver betinget i en "bytteøkonomi", hvor mennesker gør det gode i håb om belønning. Denne "supermandguds" eksistens giver ikke mening, da den bliver et problem for etikken⁶⁵. Hans anliggende er at demontere "religiøs fundamentalisme", hvor spørgsmål om, hvad det etiske/moralske er, begrundes og funderes i menneskelige befalinger forklædt som Guds befalinger⁶⁶. Brinkmann begrunder sin position i en modificeret version af Eutyfron-dilemmaet⁶⁷: 1) Er det gode godt, fordi Gud befaler det?; 2) eller befaler Gud det gode, fordi det er godt i sig selv? Brinkmann vælger 2. svarmulighed, da etikken/morallæren ikke skal begrundes i Guds eksistens. Han misbilliger teismen, da han mener, at Gud dermed ikke nødvendig for at leve et meningsfuldt eller etisk liv⁶⁸.

7.1.2 Lewis' svar

Lewis' anliggende i *MC* er ikke at afgøre, hvad det gode eller onde er ud fra Guds befalinger—det behøver vi ikke (6.2). For 'det gode' er åbenlyst. Lewis' projekt er, til sammenligning med Brinkmanns projekt, at forankre idéen om eksistensen af den objektive

⁶³ Brinkmann 2021, 62

⁶⁴ 'Svag-Gud-teologi' fra John Caputo

⁶⁵ Ibid., 63-65

⁶⁶ Ibid., 54

⁶⁷ Platon 2015, 56.70 "Er det fromme [δσιος] fromt, fordi guderne elsker det, eller elsker guderne det, fordi det er fromt?"

⁶⁸ Brinkmann 2021, 54

Morallov ([6.1.1](#))—den etiske fordring, Brinkmann har fra Løgstrup. Hermed ses en lighed mellem Lewis' og Brinkmanns tanker⁶⁹. Det etiske gør fordring på mennesket, om det vil det eller ej. Det er ifølge Lewis ikke nødvendigt at bruge teismen for at sige, at Moralloven findes. Men imod Brinkmann kan man ud fra Lewis' gudsbegreb sige, at Moralloven peger på virkelighedens transcendent ophav ([6.2.1](#)). Et stort problem for Brinkmanns position er, at han siger, at idéen om det gode “insisterer”, men ikke “eksisterer”. Men kan noget “insistere” uden, at der er nogen/noget, der insisterer på det? Her står Lewis stærkest. For hvis der er en Morallov, må der være en ‘Morallov-giver’.

The only way in which we could expect [a power behind the universe] to show itself would be inside ourselves as an influence or a command trying to get us to behave in a certain way. And that is just what we do find inside ourselves. (MC,24)

Brinkmann accepterer 2. svarmulighed i Eutyfron-dilemmaet, dermed har han ikke brug for Gud. Lewis behandler Eutyfron-dilemmaet flere steder, men præsenterer en *tertium quid*: Begge svarmuligheder på dilemmaet er “intolerable”.

If the first [...] then the goodness of God Himself is emptied of meaning and the commands of an omnipotent fiend would have the same claim on us as those of the ‘righteous Lord’. If the second, then we seem to be admitting a cosmic dyarchy, or even making God Himself the mere executor of a law somehow external and antecedent to His own being.⁷⁰

Modsat 1. svarmulighed—at Gud bestemmer, hvad godt er—og modsat 2. svarmulighed—et kosmisk to-regimente, hvor Gud dømmer ud fra en ekstern lov, som intet har med hans væsen/natur at gøre—binder Lewis *det gode* op på Guds natur: “God is not merely good, but goodness; goodness is not merely divine, but God”. Derfor bliver Gud hverken en diktator af godhed eller ligegyldig⁷¹. Ud fra Lewis' *tertium quid* ville Gud aldrig befale noget, som var imod “det gode”. For “det gode” er Guds natur, som mennesket hele tiden ifølge Lewis konfronteres med (Guds ‘indbrud’, [6.1.1](#)), fordi det er menneskets “inside information” om Gud (MC,29).

Jeg overvejer, om Brinkmann misrepræsenterer teismen, da han mener, at en almægtig Gud medfører en “bytteøkonomi”. Sådan virker Lewis' gudsbegreb ikke. For det gode er afhængig af og forbundet med Guds natur. Jeg mener, at Lewis' gudsbegreb i høj grad kan stå

⁶⁹ Ibid., 51

⁷⁰ Lewis [1943] 1985, 79

⁷¹ Ibid., 80 Lewis vælger 1. svarmulighed 3 år tidligere i PoP,99-100. Han har dermed i artiklen “The Poison of Subjectivism” nuanceret sit svar. Dog stemmer svaret i PoP med hans måde at formulere sig på i artiklen. For “God’s will is determined by His wisdom” (PoP,99). Også dengang var Lewis' forståelse, at Guds vilje er bundet op på hans natur.

imod Brinkmanns teismekritik. Brinkmann mener fatalt at demontere teismen ved at vælge 2. svarmulighed. Men han glemmer at spørge teologihistoriens gode svar på Eutyfron-dilemmaet.

7.2 Grønkjærs teismekritik

7.2.1 Grønkjærs postteisme

Grønkjærs 1. indvending består i hans anliggende om at gøre op med teismens overnaturlige Skabergud, som ikke er en “livsmulighed”. Grønkjær følger postteismen med, at Gud ikke giver faste systemer, ud fra hvilke mennesket skal leve sit liv eller tænke om Gud⁷² (5.4). Valen-Sendstad siger, at Gud omtales med personlige kategorier, men ender med at være en teori⁷³. Gud er ikke bogstavelig talt skaber⁷⁴.

2. indvending er, at teismen ikke accepterer den ontologiske differens⁷⁵. Det er spekulativt at udlede noget transcendent værende via et begreb⁷⁶. Der etableres tæt forbindelse mellem mennesket og Gud i det platoniske gudsbegreb⁷⁷. Men imod denne spekulative praksis mener Grønkjær ikke, at det er vigtigt at udlede og forsvare Guds eksistens⁷⁸. Derimod er Gud en måde, hvorpå mennesket forstår sig selv og tilværelsen⁷⁹. Da Gud i teismen “tings-lig-gøres”, er konsekvensen, at Gud sammenlignes med det skabtes eksistens (5.1). Gud bliver “dennesidig”:

[T]eismen tænker ret beset for småt om Gud. Den sammenligner Gud med verdens ting, med noget værende. Imod sin hensigt gør den Gud til noget dennesidigt⁸⁰.

3. indvending er, at teismen er en “ubevægelig” Gud. Og denne er en “død Gud”⁸¹, der ikke kan møde mennesket i inkarnationen⁸². Derimod indebærer Grønkjærs gudsbegreb, at Gud er “bevægelig” og “omskiftelig”⁸³. “Den omskiftelige Gud”, hvor Gud dør på korset sammen med de metafysiske attributter, er ifølge Gregersen en “Vattimo-Blumenberg-linje”. I den “bevægelige Gud”, hvor Gud møder mennesket, følger han en “Augustin-Hegel-linje”:

⁷² Mørch 2018, 198-99

⁷³ Valen-Sendstad 1992, 65-67

⁷⁴ Johansen 2010

⁷⁵ Grønkjær 2018, 39

⁷⁶ Mørch 2018, 199-200

⁷⁷ Valen-Sendstad 1992, 65-67

⁷⁸ Grønkjær 2018, 28.217.287

⁷⁹ Mørch 2018, 200

⁸⁰ Grønkjær 2018, 22-24

⁸¹ Mørch 2018, 198

⁸² Grønkjær 2018, 43-45

⁸³ Ibid., 151

The Father gives up his power, then both Son and Father die on the cross, while only the Spirit persists in the human community of love.⁸⁴

Da Grønkjærs gudsbegreb er hegelsk, er Gud ikke “infinite”. Og da verden er “internal to God”⁸⁵, mener Grønkjær, at Gud er væren og ikke noget værende⁸⁶. Mørch viser, at Grønkjær er utydelig her. For væren defineres som “tiden”. Bliver Gud til tiden? overvejer Mørch⁸⁷. Grønkjær bruger den svage-Gud-tænkning, “hvor der ikke længere er forskel på Gud og historien”. Ligesom tiderne skifter er Gud “omskiftelig”⁸⁸. Det er en konsekvens af hegelsk immanens-tænkning i gudsbegrebet⁸⁹, hvor Grønkjær sætter *den omskiftelige Gud* sammen med *den bevægelige Gud*⁹⁰.

Efter mit skøn er Grønkjærs projekt at bedrive teologi efter Kant og at konstruere et gudsbegreb, som hverken Kant eller ateister kan anfægte. Spørgsmålet er, hvad det får af konsekvenser?

7.2.2 Lewis' svar

Ud fra Lewis' gudsbegreb kan der siges imod 1. indvending, at når Grønkjær gør Gud så immanent, at han identificeres med kosmos' forløsning, bliver Gud til en ukonkret substans eller “universal being”. Bliver Gud til noget upersonligt og derfor ikke en “livsmulighed”? Hans gudsbegreb accepterer metafysikkritikkens præmisser og inkorporerer ateismen i sig. Men hans gudsbegreb rummer 2 svagheder: 1) Gudsbegrebet opgiver talen om skabelsesteologi (skabelse omdefineres til noget diffust, der sker i det levede liv). Dette er problematisk ud fra et bibelsk teologisk standpunkt og ud fra de økumeniske bekendelsers grundlag. Carter sammenligner sådan et gudsbegreb, som jeg skønner Grønkjær har, med den procesteologi, hvor Gud er et symbol på kosmos og dets selvrealiserende udfoldelse i historien⁹¹. Jeg overvejer, om Grønkjærs Gud bliver utydelig, ukonkret eller upersonlig? Men fordi Gud ifølge Lewis er ophavet til skaberværkets ‘person-hed’, må Gud være *mere* ‘person-hed’. Derfor bliver Lewis' gudsbegreb ikke til en teori. Det bliver en livsmulighed, fordi det er ikke ved teorien/teologien, at mennesket bliver delagtiggjort i Guds liv, men ved efterfølgelsen af Gud Søn, ved deltagelse

⁸⁴ Gregersen 2011, 238-39

⁸⁵ Leitane 2013, 2279-80

⁸⁶ Grønkjær 2018, 39-40

⁸⁷ Mørch 2018, 206; Grønkjær 2018, 46.59.62.63.75.288.

⁸⁸ Gregersen 2011, 239-40

⁸⁹ Ibid., 242-43

⁹⁰ Ibid., 238

⁹¹ Carter 2022, 147-48

i det kristne fællesskab og i modtagelsen af sakramenterne (6.2.3). Derfor vurderer jeg, at Lewis' gudsbegreb i høj grad kan stå imod Grønkjær's indvending. Leif Andersen mener, at postteismen er en "afpersonificering af Gud". Gud er ikke længere "en person", "verdens skaber" eller et "selvstændigt væsen", heller ikke—med Lewis' ord—noget konkret. Gud bliver "livet, kærligheden og væren" eller "det, der er større end mig" ved at acceptere metafysikkritikkens præmisser. Man kan ikke tale om Gud udenfor menneskets bevidsthed⁹².

Om 2. indvending kan der kort siges, at denne kritik ikke rammer Lewis' gudsbegreb. For hvis man forstår 'skaber-skabning-forholdet' rigtigt, gør man ikke Gud "dennesidig". For qua sin 'skaber-hed' er Gud hverken "contained" eller "diffused" "Nature" eller "Supernature" (M,11-12). Men imod Grønkjær kan der siges, at man qua Guds 'skaber-hed' ikke kan identificere Gud som historiens forløsning, tiden eller "the whole show". For det er panteistisk og ifølge Lewis at bryde med "mere Christianity" (6.3, 6.4). Fordi Grønkjær afviser den omnipotente, transcendent Skabergud, giver det ham problemer med at forklare 1) den konkrete verdens eksistens, 2) 'person-hed', og 3) det, at Moralloven, det hellige og fornuften 'bryder ind' i skaberværket. Her ville Grønkjær blot henvise tilbage til, at det for det første er uvedkommende, ift. hvad kristentro er, om Gud eksisterer. For det andet kan mennesket ikke gå fra sin bevidsthed om Gud til at sige, at Gud eksisterer. Mennesket kan ikke gå ind i "an sich". Her kan man dog indvende imod Grønkjær, om det netop ikke var det, Gud gjorde i inkarnationen, da han viste sig som den Gud, der indebærer de metafysiske attributter, som postteismen opgiver? Lewis' tale om Guds 'indbrud' i skaberværket via internt-erfarede fænomener og inkarnationen indebærer et gudsbegreb, der løser problematikken for teologien efter Kant. Lewis indrømmer, at mennesket ikke kan bruge skaberværket til at sige, at Gud indebærer de metafysiske attributter. Men da "Nature" har lidt 'indbrud', hvorved Gud har åbenbaret sin "an sich" (6.1, 6.3.2), ved vi, at Gud har de metafysiske attributter. Derfor står Lewis' gudsbegreb stærkest. Qua 'skaber-skabning-forholdet' kan man aldrig sammenligne "the ground or starting-point of all explanations" med det skabte (M,8-9). Derfor kan Lewis' gudsbegreb også i høj grad stå imod denne kritik. Skønt Grønkjær's identifikation af Gud som historien er at tænke større om Gud end et væsen til sammenligning med det skabte, er Grønkjær's gudsbegreb diffust. Jeg overvejer stærkt, om selv Grønkjær "tænker for småt" om Gud og gør ham til noget "dennesidigt", som han anklager teismen for⁹³, da han gør Gud til "the whole show". Grønkjær mener, at teismen bliver upersonlig. Men her overvejer jeg, om

⁹² L. Andersen 2006, 1:113-15

⁹³ Johansen 2010

Grønkjærs eget gudsbegreb bliver upersonligt, idet han gør Gud til noget så diffust som historiens forløsning eller tiden.

Om 3. indvending kan man sige, at Lewis' gudsbegreb ikke indebærer "omskiftelighed", men en "bevægelighed" i højdepunktet, som er inkarnationen. Gud stiger ned til det lave *for at frelse* (6.3.2). Grønkjær vil sige, at Gud stiger ned og dør, for at mennesket skal udleve Guds Ånds historie videre. Egentlig kan man indvende imod Grønkjærs gudsbegreb, at når Gud Fader og Søn dør på korset for ikke at opstå, men kun for at Gud Helligånd kan afløse og leve videre i fællesskabet, er hans gudsbegreb "dødt". Lewis' gudsbegreb indebærer derimod et liv, som er evigt og forskellig fra skaberværket (Zoe-Bios). Derfor er Gud den, der leder *sit* skaberværk til dets forløsning—og ikke Gud selv, som realiseres historiens omskiftelighed. For skaberen må have det forhold til skaberværket, som Shakespeare har til *Hamlet* ('skaber-skabning-forholdet', 6.4). Jeg overvejer om Grønkjærs gudsbegreb ingen eskatologi, fordi han opgiver de metafysiske attributter. Kan Gud dømme levende og døde og nyskabe himlen og jorden, hvis han ikke er omnipotent?

Ud fra denne diskussion overvejer jeg, om Grønkjærs gudsbegreb er et udtryk for en slags panteisme—måske en slags "ontologisk panteisme"⁹⁴. Jeg mener derfor, at Lewis' gudsbegreb løser teologiens problemer efter Kant bedre, end Grønkjærs gør. For Lewis ender ikke i en art panteisme. Han løser problematikkerne efter Kant på følgende 3 måder: 1) Gud er transcendent, derfor kan han hverken rummes eller bevises via et begreb eller via kosmos. 2) Derimod bruger Lewis de internt-erfaredede fænomener som indicier på eller 'indbrud' fra verdens transcendent ophav/skaber. 3) Den eneste måde, hvorpå vi kan kende Gud, er ved hans 'indbrud', hvilket skaberværket lider hele tiden og har lidt på en gennemgribende måde ved "The Grand Miracle" (6.1.1, 6.2.1, 6.3.1).

⁹⁴ Et begreb fra Søes 1996, 125-27

8 Afslutning

8.1 Konklusion

I dette bachelorprojekt har jeg rekonstrueret Lewis' gudsbegreb ud fra hans populære værker, *PoP*, *MC*, *M* og artiklen *TSE*, overfor de problematikker, som gudsbegreber møder. Disse er, 1) at teisme undertiden har gjort Gud til et væsen til sammenligning med skabtes eksistens, fordi Gud på en måde bebor den overnaturlige dimension; 2) det, at troen på Gud bliver upersonlig, og gudsbegrebet bliver til en teori i stedet for en "livsmulighed"; og 3) hvordan man taler om Gud og bedriver teologi efter Kants udelukkelse af at kunne bevise Guds eksistens via henholdsvis det ontologiske og kosmologiske gudsbevis. Jeg konkluderer, at Lewis' gudsbegreb essentielt er en gennemtænkning af 1. trosartikel i Nikænum—skaberen af "det synlige" og "det usynlige", der inkarnerer sig i tid og rum for at frelse. Det, at Gud er skaber, har konsekvenser, som Lewis vedvarende følger. Gud er qua sin 'skaber-hed' transcendent. Han 'bebor' derfor hverken det immanente eller det transcendente og kan ikke sammenlignes med noget. Lewis nægter at 'placere' Gud, for det ville være et forsøg på at rumme ham. Lewis følger 'den ontologiske forskel på skaber-skabning-forholdet', som jeg kaldte det. Jeg har diskuteret, i hvor høj grad Lewis' gudsbegreb kan stå imod postteistisk 'teismekritik' fra henholdsvis Svend Brinkmann (Eutyfron-dilemmaet) og Niels Grønkjær (en overnaturlig Skabergud er en uvedkommende teori, en "ubevægelig" og dermed "død" Gud). Jeg konkluderer, at Lewis' gudsbegreb i høj grad kan stå imod teismekritikken fra begge figuranter. Ift. Eutyfron-dilemmaet præsenterer Lewis en *tertium quid*, fordi han relaterer 'det gode' til Guds natur. Ift. Grønkjær er Lewis' gudsbegreb stærkt. For med Guds 'indbrud' i "Nature" bliver gudsbegrebet ikke et, der skal bevises, før mennesket kan tale om Gud. Ifølge Lewis møder Gud mennesket først igennem de internt-erfaredede fænomener, som jeg kalder for 'indbrud'—*det hellige*, Moralloven og fornuften. Disse 'indbrud' begår Gud for at åbenbare sig selv med de metafysiske attributter og sin vilje. Men vigtigst åbenbarer Gud sig for mennesket på en gennemgribende måde i inkarnationen ("The Grand Miracle") for at frelse mennesket. Jeg konkluderer ydermere, at Lewis' gudsbegreb fungerer bedst til forskel for postteismens gudsbegreb udtrykt af Grønkjær efter Kant. For det 1) tømmer ikke gudsbegrebet for Guds 'skaber-hed' og ender ikke i en slags panteisme. 2) Lewis skal som sagt *ikke* først bevise Guds eksistens, bevise Guds "an Sich", for at kunne bedrive teologi. For Gud kan ikke bevises, da han er "the supernatural, unconditioned reality". Han 'bryder' først 'ind' i skaberværket og får derefter mennesket til at tale om sig gennem sproget og analogier.

En svaghed ved mit bachelorprojekt er, at jeg i diskussionen ikke har sammenlignet Lewis og Grønkjær i Grønkjærs fulde anliggende og værk pga. bachelorprojektets størrelse. Jeg har kun brugt hans teismekritik og har dermed ikke analyseret Grønkjærs gudsbegreb ligesom Lewis'. Dette har jeg gjort, fordi jeg i dette bachelorprojekt var interesseret i Lewis' gudsbegreb og dets modstandskraft overfor figuranternes teismekritik. Dette er en potentiel svaghed, da der muligvis er ting ved Grønkjærs position, som er blevet overset eller forsimplet, som f.eks. hvordan hans "Augustin-Hegel-linje" udfolder sig. Dette kan tages op i et studie i fremtiden.

8.2 Perspektivering

Det er nødvendigt at fortsætte diskussionen i teologien og i kirken om at gennemtænke og formidle gudsbegrebet ret og tidssvarende ud fra det bibelske vidnesbyrd og kirkens bekendelsesgrundlag. Jeg mener at have påvist, hvorfor man ikke skal omdefinere, hvad henholdsvis tro og begrebet 'Gud' betyder for at skære det skandaløse ved gudstroen væk. Anliggendet hos Grønkjær er at åbne trosbegrebet op til en mere bred definition og at gøre op med "fundamentalismen", som ifølge ham begrænser begrebet Gud. Det er godt og brugbart at diskutere de forståelser og 'systemer', som teologihistorien har haft. Dog er det ikke rigtigt at tage det skandaløse ved gudstroen væk og gå på kompromis med skabelsesteologi og åbenbaringsteologien. Det virker på mig chauvinistisk at omdefinere begreber for at gøre folk troende. Man forsøger at give folk et kompliment, som de ikke har bedt om. Det er, som Leif Andersen siger, bedre at give "folk lov til ikke at tro på Gud, hvis det er det, de vil!—i stedet for at bilde dem ind, at de i virkeligheden allerede 'tror på Gud' uden selv at vide det og uden selv at ville det!"⁹⁵ Hvis Gud er konkret og bestemt, skal vi fortsætte med arbejdet. En pointe til videre diskussion er en undersøgelse af, hvilke pastoralteologiske konsekvenser postteismen har for mennesker. For mennesker, der ikke føler at møde kærlighed, kunne før postteismen vide, at Gud var den objektive kærlighed, den person, som altid elskede en. Men nu i postteismen, udtrykt i Grønkjærs gudsbegreb, består Gud, Guds Ånds kærlighed, kun i menneskers indbyrdes kærlighedsfællesskab. For vi kan ifølge Grønkjær alligevel ikke vide, om han eksisterer udenfor vores bevidsthed. Men hvad sker der, hvis mennesker ikke kan magte at elske? Dette gudsbegreb lægger et for stort ansvar over på mennesket. Umiddelbart virker det overvældende og som en umulig opgave at opretholde Gud i sit fællesskab ved at elske. Er Gud stadig i fællesskabet, hvis man fejler? Han er ikke længere noget, der møder en. Men noget,

⁹⁵ L. Andersen 2012, 66

der opstår, hvis—vel at mærke—mennesker elsker nok. Ydermere da jeg har kaldt Lewis' gudsbegreb for 'ortodoks panenteisme', kan man undersøge, om dette begreb er brugbart og bredt brugt i litteraturen.

I sidste ende virker Lewis' gudsbegreb troværdigt og 'ortodokst' ift. de økumeniske bekendelser. Den omnipotente, transcendent Skabergud, der inkarnerer sig for at frelse, giver en fortrøstningsfuld påmindelse om, at selvom verden undertiden er kaotisk og medfører lidelsens problem, er der *stadig* håbet og troen på, at Gud ikke er færdig med verden. Hvis postteismen vil gøre op med de metafysiske attributter, nægter jeg at give slip på håbet om en almægtig Gud, der vil nyskabe menneskeheden, himlen og jorden, "det synlige og det usynlige".

9 Pensumliste

9.1 Primærlitteratur

Lewis, C.S. (1963) 1985. "The Seeing Eye". I *Christian Reflections*, redigeret af Walter Hooper, 167–76. Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans. Forkortes: "TSE".

167-176 = 10 sider

———. (1952) 2001. *Mere Christianity*. San Francisco: HarperCollins. Forkortes: "MC".

1-68 + 153-182 = 98 sider

———. (1947) 2001. *Miracles: A Preliminary Study*. San Francisco: HarperCollins. Forkortes: "M".

1-60 + 107-158 + 173-214 = 154 sider

———. (1944) 2001. *The Problem of Pain*. San Francisco: HarperCollins. Forkortes: "PoP".

1-47 = 47 sider

9.2 Sekundærlitteratur

Andersen, Leif. 2006. *Teksten og tiden – En midlertidig bog om forkyndelsen*. Bd. 1. Menighedsfakultetets Videnskabelige Serie (MVS) 10. Fredericia: Kolon.

113-115 = 3 sider

———. 2012. Review of *Paradokshåndtering og ritualproduktion – tro som vidensform* (Anis, 2011), af Lars Qvortrup. *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 39 (4): 64–66.

64-66 = 3 sider

Andersen, Svend, Niels Grønkjær, og Troels Nørager. 2007. *Religionsfilosofi—Kristendom og tænkning*. 1. e-Bogsudgave. Aarhus C: Academica.

111-145 = 35 sider

Bjerring-Nielsen, Bent. 2012. "Vil den rigtige Mr. Lewis træde frem? En introduktion til C.S. Lewis' forfatterskab og hans teologiske vision". *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 2012 (1): 63–79.

69-70 = 2 sider

Bramlett, Perry C. 2007. "Lewis the Reluctant Convert: Surprised by Faith". I *C.S. Lewis: Life, Works, and Legacy*, redigeret af Bruce L. Edwards, 1: An Examined Life:103–25. Westport, Connecticut: Praeger.

103-125 = 23 sider

Brinkmann, Svend. 2021. *Mit år med Gud: Tro for tvivlere*. København K: Gyldendal.

51-74 = 24 sider

Carter, Craig A. 2022. "Denying Divine Eternity: Can Evangelical Theology Resist the Temptation?" *The Master's Seminary Journal* 33 (1): 147–56.

147-156 = 10 sider

Clark, David George. 2007. *C.S. Lewis: A Guide to His Theology*. Malden, MA: Blackwell Publishing.

32-51 + 105-119 = 35 sider

Cox, Shari. 1999. "Free Will and Foreknowledge in 'The Great Divorce'". *The Lamp-Post of the Southern California C.S. Lewis Society* 23 (3). Southern California C.S. Lewis Society: 3–10.

3-10 = 8 sider

Dunckel, Mona. 2007. "Mere Christianity: Uncommon Truth in Common Language". I *C.S. Lewis: Life, Works, and Legacy*, redigeret af Bruce L. Edwards, 3:29–50. Westport, Connecticut: Praeger.

29-50 = 22 sider

Evans, C. Stephen, og R. Zachery Manis. 2009. *Philosophy of Religion: Thinking About Faith*. 2. udg. USA, Illinois: IVP Academic.

36-97 = 62 sider

Gregersen, Niels Henrik. 2011. Review of *Den nye Gud: Efter fundamentalisme og ateisme. Guds omskiftelighed eller Guds bevægelighed?*, af Niels Grønkjær. *Dansk Teologisk Tidsskrift* 74 (3): 238–43.

238-243 = 6 sider

Grønkjær, Niels. 2018. *Den nye Gud: Efter fundamentalisme og ateisme*. 2. udg. Frederiksberg C: Eksistensen.

9-309 = 301 sider

Hughes, Robert Davis III. 2012. "C.S. Lewis as Theologian: A Critical Appreciation". *Sewanee Theological Review* 55 (2): 159–65.

159-165 = 7 sider

Johansen, Tobias Stern. 2010. "En overnaturlig Gud er en død Gud". *Kristeligt Dagblad*, oktober 22. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-tro/en-overnaturlig-gud-er-en-d%C3%B8d-gud>.

2 sider

Kant, Immanuel. (1781) 2002. *Kritik af den rene fornuft*. Oversat af Claus Brat Østergaard. Frederiksberg: Det lille Forlag.

409-440 = 32 sider

Leitane, Iveta. 2013. "Transcendence and Immanence". I *Encyclopedia of Sciences and Religions*, 2275–85. Dordrecht London: Springer.

2275-2285 = 11 sider

Lewis, C.S. (1943) 1985. "The Poison of Subjectivism". I *Christian Reflections*, redigeret af Walter Hooper, 72–81. Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans.

72-81 = 10 sider

———. (1946) 2001. *The Great Divorce: A Dream*. San Francisco: HarperCollins.

80-83 + 139-141 = 7 sider

MacSwain, Robert. 2010. "Introduction". I *The Cambridge Companion to C.S. Lewis*, redigeret af Robert Macswain og Michael Ward, 1–12. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

1-12 = 12 sider

MacSwain, Robert, og Michael Ward, red. 2010. "Frontmatter". I *The Cambridge Companion to C. S. Lewis*, i–x. Cambridge Companions to Religion. Cambridge: Cambridge University Press.

i-x = 10 sider

Mørch, Michael Agerbo. 2018. "Stendød eller trofast? En diskussion af Niels Grønkjærs postteistiske teologi". *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 45 (3): 197–211.

197-211 = 15 sider

———. 2019. "Uforanderligt passioneret—En undersøgelse og diskussion af gudsbegrebet hos Anselm af Canterbury, Jürgen Moltmann, Paul S. Fiddes og Niels Grønkjær med særligt henblik på deres forståelse af Guds immutabilitas". *eMissio* 4 (oktober): 263–361.

276-286 = 11

Platon. 2015. "Euthyphron". I *Platon: Samlede værker i ny oversættelse*, redigeret af Jørgen Mejer og Chr. Gorm Tortzen, oversat af Ole Balslev, 1:51–81. København: Gyldendal.

51-81 = 31 sider

Prenter, Regin, og Anselm. 1982. *Guds virkelighed: Anselm af Canterbury Proslogion, oversat og udlagt som en indførelse i theologien*. Fredericia: Lohse.

1-30 = 30

Rasmussen, Ulrik Houliind. 2013. "After-Metaphysical Theology". I *Encyclopedia of Sciences and Religions*, 41–44. Dordrecht London: Springer.

41-44 = 4 sider

Reppert, Victor. 2007. "Miracles: C. S. Lewis's Critique of Naturalism". I *C.S. Lewis: Life, Works, and Legacy*, redigeret af Bruce L. Edwards, 3:153–82. Westport, Connecticut: Praeger.

153-182 = 30 sider

Søes, Peter. 1996. "Gud som værensmagt—Gudsbegrebet hos K. E. Løgstrup og Paul Tillich". *Ichthys* 23 (3): 116–27.

116-127 = 12 sider

Taliaferro, Charles. 2010. "On naturalism". I *The Cambridge Companion to C. S. Lewis*, redigeret af Robert MacSwain og Michael Ward, 105–18. Cambridge Companions to Religion. Cambridge: Cambridge University Press.

105-118 = 14 sider

Tiffany, Grace C. 2014. "C. S. Lewis: The Anti-Platonic Platonist". *Christianity and Literature* 63 (3): 357–71.

357-371 = 15 sider

Valen-Sendstad, Aksel. 1992. *Religionsfilosofi: En innføring i forholdet mellom filosofisk og teologisk virkelighetstolkning*. Menighedsfakultetets Videnskabelige Serie (MVS) 2. Århus: Kolon.

36-97 + 183-214 = 62 sider

Williams, Donald T. 2016. *Deeper magic: The Theology behind the Writings of C.S. Lewis*. Baltimore, MD: Square Halo Books.

75-102 = 28 sider

Wolf, Jakob. 2001. *Den skjulte Gud: Om naturlig teologi*. København: Anis.

197-207 = 11 sider

I alt pensumlitteratur = 1197 sider.